ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

MOLIYAVIY NATIJALAR TO‘G‘RISIDAGI HISOBOTDA TAYYOR MAHSULOT SOTISH TANNARXI VA DAVR XARAJATLARINI AKS ETTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Djumayeva G.A
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Buxgalteriya hisobi kafedrasi assistenti
Uralov Jaloliddin Kamoliddin
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda tayyor mahsulot sotish tannarxi hamda davr xarajatlarini aks ettirishning nazariy-uslubiy asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida mahsulot tannarxini shakllantirishning iqtisodiy mohiyati, ishlab chiqarish va davr xarajatlari o‘rtasidagi farqli jihatlar hamda ularning moliyaviy hisobot ko‘rsatkichlariga ta’siri ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, tayyor mahsulot sotish tannarxini aniqlashda xarajatlarni to‘g‘ri tasniflash, ularni hisob obyektlariga asosli taqsimlash va moliyaviy natijalarni ishonchli aks ettirish masalalari tahlil qilingan. Maqolada amaldagi buxgalteriya hisobi tamoyillari hamda moliyaviy hisobot standartlari asosida davr xarajatlarini e’tirof etishning nazariy jihatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijasida korxonalarda xarajatlar hisobi va moliyaviy natijalarni shakllantirish tizimini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy xulosalar hamda amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Mazkur yondashuv korxonalarda moliyaviy natijalar ishonchliligini oshirish, boshqaruv qarorlarining iqtisodiy asoslanganligini kuchaytirish hamda moliyaviy hisobotning axborot qiymatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot, tayyor mahsulot, sotish tannarxi, davr xarajatlari, ishlab chiqarish xarajatlari, xarajatlarni tasniflash, moliyaviy hisobot, tannarx hisobi, buxgalteriya hisobi, moliyaviy natija, xarajatlar auditi, boshqaruv qarorlari.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining moliyaviy samaradorligini baholashda moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot muhim axborot manbalaridan biri hisoblanadi. Mazkur hisobot orqali korxonaning daromadlari, xarajatlari hamda yakuniy moliyaviy natijalari to‘g‘risida ishonchli va tizimlashtirilgan ma’lumot shakllantiriladi. Ayniqsa, tayyor mahsulot sotish tannarxi va davr xarajatlarini to‘g‘ri aks ettirish korxona foydasini real baholash, moliyaviy barqarorlikni aniqlash hamda boshqaruv qarorlarini asoslashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli xarajatlarni ilmiy asosda tasniflash va ularni moliyaviy hisobotda haqqoniy ifodalash masalasi zamonaviy buxgalteriya hisobi tizimining dolzarb yo‘nalishlaridan biri sanaladi.

Amaliyotda ayrim korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlari bilan davr xarajatlarini noto‘g‘ri guruhlash, xarajatlarni tannarx obyektlariga asossiz taqsimlash hamda ularni moliyaviy natijalarda noto‘g‘ri aks ettirish holatlari uchramoqda. Bu esa sof foyda ko‘rsatkichining sun’iy ravishda o‘zgarishiga, moliyaviy hisobotning ishonchlilik darajasi pasayishiga hamda investitsion jozibadorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada korxona faoliyatini tahlil qilish va istiqboldagi iqtisodiy qarorlarni qabul qilish jarayonida axborot xatarlari yuzaga keladi.

Mazkur maqolada moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda tayyor mahsulot sotish tannarxi va davr xarajatlarini aks ettirishning nazariy asoslari tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida xarajatlarning iqtisodiy mohiyati, ularni tasniflash mezonlari hamda moliyaviy natijalarga ta’sir etuvchi omillar ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, xarajatlarni hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy xulosalar shakllantiriladi.

Asosiy qism

Moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot korxona faoliyatining yakuniy iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi asosiy moliyaviy hisobot shakllaridan biri hisoblanadi. Mazkur hisobotda daromadlar, xarajatlar va yakuniy moliyaviy natijalar o‘zaro bog‘liq holda aks ettiriladi. Shu jihatdan tayyor mahsulot sotish tannarxi hamda davr xarajatlarini to‘g‘ri hisobga olish va hisobotda haqqoniy ifodalash korxona faoliyatining real moliyaviy holatini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Xarajatlarni noto‘g‘ri tasniflash yoki ularni hisob obyektlariga asossiz taqsimlash foyda ko‘rsatkichlarining buzilishiga olib keladi hamda moliyaviy hisobotning ishonchlilik darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tayyor mahsulot sotish tannarxi korxona tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotni tayyor holga keltirish va uni sotish bilan bog‘liq ishlab chiqarish xarajatlari yig‘indisini ifodalaydi. Mazkur ko‘rsatkich tarkibiga xomashyo va material xarajatlari, ishlab chiqarishdagi mehnat haqi, ijtimoiy ajratmalar hamda ishlab chiqarish ustama xarajatlari kiritiladi. Tannarx ko‘rsatkichi korxonaning ishlab chiqarish samaradorligini baholashda asosiy mezonlardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Chunki mahsulot tannarxining asossiz oshishi korxona foydasining kamayishiga, raqobatbardoshlik darajasining pasayishiga hamda bozordagi mavqeining zaiflashishiga sabab bo‘ladi.

Iqtisodiy adabiyotlarda tannarxni shakllantirish jarayoniga turlicha yondashuvlar mavjud bo‘lsa-da, ularning asosiy maqsadi xarajatlarni iqtisodiy mazmuniga ko‘ra to‘g‘ri guruhlash va mahsulot birligiga asosli taqsimlashdan iboratdir. Ayniqsa, ishlab chiqarish xarajatlari bilan davr xarajatlarini aniq chegaralash moliyaviy natijalarni haqqoniy shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ishlab chiqarish xarajatlari mahsulot tannarxiga kiritilib, realizatsiya qilingan mahsulot orqali xarajatlarga o‘tkaziladi. Davr xarajatlari esa mahsulot hajmidan qat’i nazar, hisobot davrining o‘zida moliyaviy natijalarga hisobdan chiqariladi. Mazkur farqni hisob siyosatida aniq belgilash korxona moliyaviy ko‘rsatkichlarining aniqligini ta’minlaydi.

Davr xarajatlari tarkibiga boshqaruv xarajatlari, sotish xarajatlari va boshqa operatsion xarajatlar kiradi. Ushbu xarajatlar ishlab chiqarish jarayoniga bevosita bog‘liq bo‘lmasa-da, korxona faoliyatini tashkil etish va mahsulot realizatsiyasini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, ma’muriy boshqaruv apparati xarajatlari, reklama va marketing xarajatlari, xizmat safarlari bilan bog‘liq sarf-xarajatlar davr xarajatlari sifatida e’tirof etiladi. Amaliyotda aynan ushbu xarajatlarni noto‘g‘ri tasniflash holatlari ko‘p uchraydi. Ayrim korxonalarda davr xarajatlarini ishlab chiqarish tannarxiga kiritish orqali foyda miqdorini sun’iy ravishda kamaytirish holatlari kuzatiladi. Bu esa moliyaviy hisobotning shaffofligiga salbiy ta’sir qiladi.

Moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda tayyor mahsulot sotish tannarxining alohida satrda aks ettirilishi foydalanuvchilarga korxonaning asosiy faoliyati samaradorligini baholash imkonini beradi. Ayniqsa, yalpi foyda ko‘rsatkichi aynan mahsulot sotishdan olingan tushum bilan sotilgan mahsulot tannarxi o‘rtasidagi farq sifatida shakllanadi. Shundan kelib chiqib, tannarx ko‘rsatkichining aniqligi moliyaviy natijalar tahlilining ishonchliligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Agar tannarx asossiz ravishda oshirilsa, korxonaning foydalilik darajasi past ko‘rinadi. Aksincha, ayrim xarajatlarni tannarx tarkibidan chiqarib yuborish foyda miqdorining sun’iy oshishiga olib keladi.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida xarajatlarni tan olish va aks ettirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro amaliyotda xarajatlarni e’tirof etishda ularning iqtisodiy mazmuniga ustuvor ahamiyat beriladi. Bu esa korxonalardan xarajatlarni rasmiy shaklga emas, balki iqtisodiy mohiyatiga ko‘ra tasniflashni talab etadi. Natijada moliyaviy hisobot foydalanuvchilari uchun yanada ishonchli va shaffof axborot shakllantiriladi. Shu sababli milliy buxgalteriya hisobi tizimida ham xalqaro standartlarga mos yondashuvlarni keng joriy etish zarurati ortib bormoqda.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, korxonalarda xarajatlar hisobini samarali tashkil etish boshqaruv qarorlarining sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Xarajatlar to‘g‘risidagi aniq va tezkor axborot ishlab chiqarish hajmini rejalashtirish, mahsulot narxini belgilash, xarajatlarni optimallashtirish hamda foydani oshirish imkonini beradi. Shu bois moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda tayyor mahsulot sotish tannarxi va davr xarajatlarini ilmiy asosda aks ettirish nafaqat buxgalteriya hisobi tizimi, balki korxona boshqaruvining strategik samaradorligi uchun ham muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, tayyor mahsulot sotish tannarxi va davr xarajatlarini moliyaviy hisobotda to‘g‘ri aks ettirish korxonaning moliyaviy barqarorligini baholash, investitsion jozibadorligini oshirish hamda iqtisodiy qarorlarning asoslanganligini таъминlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli xarajatlarni hisobga olish tizimini takomillashtirish, ularni xalqaro standartlar asosida tasniflash hamda moliyaviy hisobotning axborot sifatini oshirish bugungi kunda dolzarb ilmiy va amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda tayyor mahsulot sotish tannarxi va davr xarajatlarini to‘g‘ri aks ettirish korxonaning real moliyaviy holatini aniqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xarajatlarni iqtisodiy mazmuniga ko‘ra aniq tasniflash va ularni ishlab chiqarish hamda davr xarajatlari sifatida to‘g‘ri chegaralash moliyaviy natijalarning ishonchliligini ta’minlaydi. Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, ayrim korxonalarda xarajatlarni noto‘g‘ri guruhlash yoki ularni sun’iy ravishda boshqa elementlarga o‘tkazish holatlari uchrab turadi, bu esa foyda ko‘rsatkichlarining buzilishiga va boshqaruv qarorlarining asossiz qabul qilinishiga olib keladi. Shu sababli xarajatlar hisobi tizimini takomillashtirish, ayniqsa tannarxni shakllantirish jarayonida iqtisodiy asoslangan yondashuvni kuchaytirish zarur. Taklif sifatida korxonalarda xarajatlarni hisobga olishda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos metodologiyani to‘liq joriy etish, ishlab chiqarish xarajatlari va davr xarajatlarini aniq chegaralash bo‘yicha ichki hisob siyosatini takomillashtirish hamda har bir xarajat turini hisob obyektlariga to‘g‘ri taqsimlash mexanizmlarini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, boshqaruv hisobini rivojlantirish orqali xarajatlar tahlilini chuqurlashtirish, zamonaviy axborot tizimlaridan foydalanish orqali hisob jarayonlarini avtomatlashtirish va inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytirish lozim. Korxona darajasida moliyaviy nazoratni kuchaytirish, ichki audit tizimini samarali yo‘lga qo‘yish ham xarajatlar shaffofligini ta’minlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, xarajatlarni ilmiy asosda boshqarish va ularni moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda haqqoniy aks ettirish korxonaning rentabelligini oshirish, investitsion jozibadorligini mustahkamlash hamda bozor sharoitida raqobatbardoshligini ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hasanov, B. A., Abduvoxidov, A. A., & Xashimov, A. B. (2021). Buxgalteriya hisobi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Fayoz, X. (2023). Moliyaviy va boshqaruv hisobi (O‘quv qo‘llanma). Toshkent: O‘quv qo‘llanmalar nashriyoti.
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. (2022). Moliyaviy hisob va hisobot fanidan o‘quv dasturi. Toshkent.
4. Islomov, I. (2022). Moliyaviy hisobot va uning tahlili. Toshkent: Iqtisod-moliya nashriyoti.
5. Karimov, A. (2020). Boshqaruv hisobi asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
6. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2021). Buxgalteriya hisobi milliy standartlari (BHMS). Toshkent.
7. Soliyev, M. (2019). Korxona xarajatlari hisobi va tahlili. Samarqand: SamDU nashriyoti.